

fogják a szelet? Ezernyi apró megfigyelés, mely közvetlen érzékelésen, a tapasztalati tényeken alapszik, s egyúttal az élmény melegét árasztja: így foglalja a modern mesét verőfényes kupolájába a nagy természet. Különös érték ez ma, különösen egy gyermekregényben: pedagógiai, neveléslelektani, nyelvészeti, hovatovább társadalmi probléma, hogy az emberek — elsősorban az ifjúság — tudatában kórosan eluralkodnak a gyűjtőnevek és -fogalmak. Az élmények, a tapasztalatok, s ebből következően az ismeretek és az ítéletek is általánosságokban szűkülnek el. A fa csak fa, a virág csak virág, a madár csak madár; így azután közömbösen mennek el a szilfa mellett, melynek ágai kemények és ruganyosak, mint az acél, s az őseMBER már ijkészítésre használta; az estike mellett, mely hús alkonyon magyar népdalokat ihletett; a szarkagöboly mellett, mely alig nagyobb, mint a veréb, de megtámadja és megkergeti a sást! Mocsár Gábor regénye minden látható didaktikai okoskodás nélkül ilyenfajta figyelemre, konkrét szemléletre tanítja a gyerekeket, s így ad fogalmat a természet egységes pantheonjának törvényeiről is. A kis regény Gárdonyi, Fekete István, Homoki Nagy István alkotásainak szemléletét folytatja sajátos műfajban, sajátos felfogásban.

A regénynek azonban mély szimbolikája is van: elég a kezdő jelenetet szemügyre venni, mely a cselekményt elindítja, mely Karcsi és Ati édesanyját meggyőzi arról, hogy újból férjhez kell mennie — a gyerekek miatt.

A testvérek faültetést játszanak. Ati a fa, Karcsi a szél. Atit Karcsi beássa a földbe, elülteti pontosan úgy, ahogyan apjától a faültetést látta. Az elültetett Ati feltartja a két karját, Karcsi fújja teli tüdővel, amaz hajladozik jobbra-balra; arra kíváncsiak, „mit érez a fa, amikor fújja a szél?”

A naiv játékban mély emberi ösztön lappang. Kíváncsiság, ősi együttérzés a természettel. A sátorlakó cseremiszt pásztor, aki dalában a legrégibb és legigazibb emberi bánatról kesereg, arról, hogy „Hogyan töltjük el életünket” — így szólítja és szólaltatja meg a fát:

Mit bánkódol, öreg tölgyfa?

Hej, öreg tölgyfa, mit bánkódol?

Az bánt engemet már réges-régen,

Hogyan hajtsam ki

Hatvan ágam?

Egy olyan gyermekjáték indítja el ezt a kis mesét, melynek kíváncsisága, pszichózisa ebből az eredendő ösztönből, s az élővilág egyeteméből fakad; s végig olyan üdítő a maga miniatűr világával, mint a játék és a természet. (Móra Könyvkiadó 1967.)

IMRE LAJOS

B. NAGY LÁSZLÓ: A TEREMTÉS KEZDETÉN

Mai irodalmunknak alig van olyan jelensége, amelynek vitája közben ne vetődne fel a kritika szerepe, helyzete és felelőssége. Vannak, akik ezt a tényt a kritika elmaradottságával és elégtelenségével magyarázzák. És ehhez nem is nehéz érveket találni. Hiszen kritikánkat ma még nem az egység, az elvekben és célokban letisztult, esztétikai nézetekben és módszerekben kiforrottság, erővonalaiiban kialakult állapotok jellemzik, hanem sokkal inkább az útkeresés, önmaga törekvéseinek tisztázása, amelyben kísérletezések és szép kezdeményezések mellett még bizonytalanság, amorf jelenségek, és itt-ott torz kinövés is található. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a művészi kritika is ugyanolyan forrásban és átalakulásban van, mint az irodalom, és itt is felszínre buzog sok tisztázatlan anyag, és idő kell ahhoz, hogy leülepedjen. Am mégis igazuk van a türelmetlenkedőknek; ezt

a folyamatot nem elég csak a mindent megoldó vagy elodázó időre bízni, hanem a kritika kritikájával segíteni kell. Erre késztet a kritika megnövekedett szerepe is. Hiszen a mai irodalmunk bonyolult színeképletében, ellentmondásos tendenciái között, értékkiteleivel — természetesen a szocialista irodalom eredményeinek bázisán — neki kell formálni az ideológiai egységet, és segíteni a közönség izlésorientálódását. És mindez nem merülhet ki csak a negatívumok elutasításában, vagy a meglévő, gyakran rejtve jelentkező polgári nézetek, esztétikák, izlésformák és életérzések bírálatában, hanem ezek és más konkrét jelenségek, valóságos folyamatok marxista elemzése és megválaszolása kapcsán, tehát alkotó módon kell eljutnia, új és új, korszerű elméleti-esztétikai, és segítségünkkel, gyakorlati következtetésekhez.

Mindez köztudott dolog. Mégis azért

vetem fel, mert ebben az összefüggésben lehet B. Nagy munkáját is értékelni. Ő ugyan közvetlenül nem a kritika kritikájára vállalkozik; többre ennél. A nehezebb végén fogja meg; a felfedezők vállalkozó kedvével és szenvedélyével, a kritika és az ítélet hitelét megteremtő egyetemleges törvényszerűségeken belül, a mai irodalom általános és egyedi jelenségeiben egyaránt, az új összefüggéseket, mozgásirányokat meghatározó esztétikai törvényeket és igazságokat kutatja. Tanulmányaiban már-már axiómáig jut, s velük, önmaga és ítéletei számára, tiszta horizontot és világos képleteket teremt. A kulcsszó, amelyet megtalált, a folytonosság. És ennek centrumában a szocialista irodalom élményvilága, humanizmusa és esztétikája áll. Ez az a magaslát, ahonnan széttekint, és egyben biztos tájékozódási pontja is. Innen nemcsak az idetartó és divergáló tendenciákat és ezekkel sodródó egyéni utakat, egyedi műveket látja s ítéli meg, hanem időben vissza és előre is távlatot kap.

A kulcsszó természetesen nem mindent megoldó bűvös szó — a kritikus nem is ismer ilyet. B. Nagy számára pusztán tájékozódást, a nézőpont tisztázását és koncepciójának keretét jelenti, amelyet sohasem statikusan, hanem a változó élet és irodalom ritmusainak megfelelően dinamikusan alkalmaz. Am ehhez minduntalan újra és újra kell teremtenie az ítélet és a kritika érveit és szempontjait. De honnan veheti a kritika ezeket az elveket? Önmagából? Aligha, mert a kritika nem azonos a csodálatos fönixmadárral, amely saját poraiból újra tud születni. Érveit, elveit csak az élő irodalomból merítheti, a valóságos folyamatok és jelenségek, mindenekelőtt a műalkotások árnyalt elemzése kapcsán szűrheti le.

B. Nagy munkáiban is ez a törekvés a legfigyelemreméltóbb. A kötet tanulmányaiban egyszerre érezzük az elsődleges olvasói élmény magafeléledtségének izgalmát, gyönyörét, az elemzések önkénytelenségét, természetes hullámzását, mégis koncentrált célratörését; s a marxista szemlélet termékeny, ugyanakkor kötetlen, előítéletektől mentes szabadságát. Mert azon túl, hogy az értékeket együtt látja a korral, az életművel, és az irodalmi folyamatokkal, nincs kész receptje; legfeljebb a tudata mélyén elraktározott, korábban megtalált igazságok, de ezek sem aprioriak, és érvényüket a valósággal való újabb és újabb szembesítésükkel és módosításukkal, tehát hipotétikus elemek nélkül teremti meg.

A kötet tanulmányait olvasva rokon-szenves és tehetséges kritikusai, alkat bontakozik ki előttünk, nagy tárgyi tudás, művészi érzékenység, finom megfigyelőkészség, lényeglátás és egyéni stílus egyaránt jellemez. Soha sem tud személytelenül szólni, mert jól tudja, a kritika is, mint minden műalkotás, a személyiség közvetlen vagy közvetett kifejeződése, ezért az ítélet, az állásfoglalás megköveteli a személyiség teljes bevetettségét. A köpönyegforgatás, kettős-élet, sodródás, rögtönzés, megalkuvás távol áll tőle: vélt igazát, amelynek nemcsak kifejezője, alakítója, de szenvedője is egy személyben, következetesen végigviszi.

A kritikus — vallja — amikor megítéli: vállalja is tárgyát, elkötelezi magát mellette vagy ellene: — és ez impliciten önmaga vállalását is jelenti. Ezért nem kívülről, valamiféle suta pózzal, hanem belülről, mély alázattal és felelősséggel közelíti meg tárgyat: szinte együttlélegzik az íróval és maga is végigszenvedi és küzd az alkotás fázisait. Az intenzív beleélés lelkiállapota ez. Vallomása szerint is „a tanulmányíró sem kész ítéleteket közöl, hanem szellemi műhelyébe ad belépőt, gondolkodásának »drámájához« hívja meg, e sokszor hajmeresztő folyamat processzusain vezeti vagy vonszolja végig olvasóját. Igaz, a drámai: inkább tájékozódás, véleményalkotás, a katarzisz pedig: nem annyira megszabadulás, megtisztulás, mint inkább megismerés befogadás: tisztába jönni, azonosulni valakivel, valamivel”. De ez az azonosulás nem homályosítja el a kritikus egyéniségét, sőt erősíti: ítéleteit a friss élmény szugesztív erejével és hitelével telíti.

Módszerének emeljük ki még egy vonását. Németh László-tanulmányával kapcsolatban írja: „Mondják, van énekes, aki »körüljárja« a hangot és aztán szólaltatja meg.” Ő maga is ebben a „rezgetetős” tónusban szól. De korántsem bizonytalanság ez nála, még kevésbé az annyit kárhozottat „körültopogás”, hanem a relatív vagy részgazságok mélyén rejtett lényeg keresése. Tanulmányaiban mindenkor ezt igyekszik ki mondani. Véleményét nem rejti ravasz allegóriák ködfátyola mögé, nyíltan vall, mert erről is, arról is egy keveset, végül semmit, pontosabban állást nem foglalni: nem kenyere.

Am a szándék és a módszer még nem minden. Mert végül is a kritika, az ítélet igazságán és annak erején áll vagy bukik. B. Nagy könyve ebből a szempontból is megnyugtató: eredményei a szocialista irodalomszemléletet gazda-

gitják. S nem akármilyen vonatkozásban. Vállalja az úttörés nehéz szerepét. Idejétmúlt esztétikai mércék és kategóriák helyett, bátran újakat tár fel. Mindig szintézisre törekszik. Folyamatokban gondolkodik: irodalmunk egészét látja, és egy-egy mű kapcsán is általánosít. Igaz, az úttörés buktatóit nem mindig tudja elkerülni. Szintézisébe olykor belesűrít divergáló tendenciákat is; vagy néha élménye, rokonszenve az elragadtatás paroxizmusába viszi, és ilyenkor heve, lendülete továbbhajtja ott is, ahol a kritikának nem szabad hallgatnia. Leginkább az *Új Hold* és körének megemelt értékelésénél, és az *Egy katarzis története* című tanulmányában éreztem ezt. Tudom, egy-egy szón is gellert kaphat a gondolat, és egyre távolodó pályán futhat az eredeti

érzés és a papírra vetett szöveg: de B. Nagyt feszesre fogott gondolatmenete s fegyelme megóvja ettől, és ha tanulmányaiában mégis találhatók lapszusok, akkor ezek eredete a kiindulópontban keresendő.

A kötet élén levő tanulmányában szerényen mentegetőzik: „Nem szoltam mindenkiről, akiről kellett, akiről szerettem volna... nem jutottam a dolog végére”. Kétségtelen, ez igaz. Mégis ez az elégedetlenség, csak a szerző elégedetlensége lehet, mert a kötet így is teljes: izgalmas, széles horizontú világra tár ablakot, és mai irodalmunk leginkább vitatott problémáiban segíti eligazodni az olvasót. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.*)

KRAJKÓ ANDRÁS

KÉT ÚJ VERSESKÖNYV

KÁRPÁTI KAMIL: ÖRDÖGGOLYÓ

Kárpáti Kamil első kötete másfél év-tized költői termését, száznál több verset foglal magában. Ezek túlnyomó hányada művészi értékű kiforrott alkotás. De egészét tekintve is figyelmet érdemel.

A szokatlan, érdeklődést keltő cím jelkép, annak is szánja a költő. Jelkép azért, mert — mint régen Kínában a tömör elefántcsontból faragott, egymás belsejében kocogó, figurákkal ékes könnyed golyók, melyektől származik — gondol csiszolt verseket fémgözelez. De létrejöttének magyarázatán túl is prezentálja a szimbólum erejéig a kötetet.

Kárpáti legfontosabb és kétségkívüli érdeme az a költői program, amely a kötet egészen tükröződik: az egyszerű, a megszokott témák szokatlan mélységeibe hatolni. Ez az igazi világa. Megkapó szeretettel ábrázolja a jó értelemben vett lokálpatriotizmus törőlmetszett érzésvilágát; az egymásra utaltak barátsága, a fiú ragaszkodás, a szerelem sodrása a lélek mélyéről feltörő tiszta forrás áramlásával ragyognak fel a költeményekben.

A pesterzsébeti couleur locale megjelenítése külvárosi elesettségével, jellegzetes emberfiguráival határozottan nyer azáltal, hogy a költő áttett, képszimbólumokkal dúsított nyelven képzelhetjük magunk elé (*Pesterzsébet felhőkarcolói, Kolongyáné, Öreg, Soroksári úti önarckép, Füstölő kémény*). Ezeknél is sikerültebbnek tűnik a *Meghitt utca*. A visszataszító szépsége kigyózik élénk e

versben, hogy végül csodával határos módon barátunkká személyesüljön. A hasonló művészi megformáltság miatt kiemelkedő a *Búcsú és jelenés*, mint a barátság igaz, végső tragikumáig meztelenített apoteózisa. A fent megjelölt tárgykörökből azonban még igen sok költeményt lehetne kiragadni, amelyek érdemesek volnának a szűkszavú általánosságon túl a külön-külön miéért való dicséretre is (*Találkozás 1949-ben, Gyümölcsoltó Mária, Születésnap i vers a halálról, Alvó*).

Valaki csodákat művel tehát: A költő a stílussal — vagy a stílus a költővel? Nem lehet ugyanis egészében kifogástalannak elfogadni az *Ördöggolyó-t*. A *gyümölcsfa halála* talán a kötet legremekebb darabja. Ez bár stílusjegyen távol kerül a többtől, felfogásában azonos. Am a „derékhadhoz” tartozó *Ősz van* is igen jó vers ugyan, míg *Az est nyugalma* nem. A *talpnyaló* pazar, a *Lexikon kor* — fölösleges. Immá fölfedhető, hogy a kötet tematikája szélesebb skálájú az említetté. Terjedelemben is jelentős helyet foglalnak el a költő más tárgyakhoz fűződő élményeit nagyrészt expresszionista módon megragadó, s a visszavonultság szülte önértékelő „kulcsversek”, sőt a magyaros-hazafias, vagy közösségi téma is fellelhető (*A sűrűn, Tűzalagút*). S míg a számára közelebbi, az inkább alkotáshoz mért témák javára valódi értékeket hoz létre alkotói módszere, ugyanaz a költői fegyverzet más esetekben — sommásan utalva: